

REAGOWANIE NA RÓŻNE ZACHOWANIA MŁODZIEŻY W TRAKCIE LEKCJI O SYTUACJI UCHODźCÓW I UCHODźCZYŃ

Autorki: Malina Baranowska-Janusz, Małgorzata Borowska, Elżbieta Kielak

WPROWADZENIE

W roku 2015 zmienił się kierunek, sposób rozmawiania oraz postrzegania migracji i uchodźstwa w Polsce i na świecie. Z tematu mało obecnego i nagłaśnianego w mediach, debacie publicznej i – co interesuje nas najbardziej – szkole, temat pojawił się dosłownie wszędzie. Zaczęliśmy ze wszystkich stron słyszeć o migracji, uchodźcach, kryzysie migracyjnym, kryzysie uchodźczym, migracji ekonomicznej, fali uchodźczej itd. W szkole temat wcześniej pojawiał się na lekcjach WOS czy geografii, ewentualnie w ramach omawiania zagadnień dotyczących edukacji globalnej, ale od drugiej połowy 2015 jest w niej obecny znacznie częściej.

Nauczycielki i nauczyciele stanęli przed dużym wyzwaniem, jakim może wydawać się podejmowanie tego tematu w czasie zajęć szkolnych. Tematu wymagającego zaangażowania ze strony nauczycieli i nauczycielek, staranności w doborze materiałów, a także **posiadania umiejętności szukania rzetelnych źródeł i przekazywania tej wiedzy młodzieży**. Temat może wiązać się **z silnymi i często negatywnymi emocjami**, takimi jak lęk i strach. Poprowadzenie takiej lekcji nierzadko wymaga od osoby prowadzącej **dotatkowych umiejętności**, chociażby **reagowania na różne zachowania uczniów i uczennic, radzenia sobie z emocjami swoimi i młodych ludzi**. Nierzadko trzeba też zmierzyć się z własnymi postawami i przemyśleniami na ten temat. Trudność takiej lekcji może wynikać też z konieczności postawienia nauczyciela/nauczycielki w roli **facylitatora/facylitator**ki, czyli kogoś, kto nie będzie stawał po żadnej ze stron, nie będzie oceniał, a pozwoli uczniom i uczennicom wypowiedzieć się i w ten sposób wyrazić różne emocje.

ROZMAWIAMY O UCHODźCACH

ROZMAWIAMY O UCHODźCACH – O PROJEKCIE

Pod koniec 2015 roku, kiedy w Polsce, ale też w całej Europie, rozpoczęła się dyskusja na temat sytuacji uchodźców w Centrum Edukacji Obywatelskiej został zainicjowany projekt „Rozmawiamy o uchodźcach”. Projekt stanowi odpowiedź na ogólnoeuropejski kryzys postaw obywatelskich wobec uchodźców i uchodźczyń, a jednocześnie na potrzebę kształtowania umiejętności rozmawiania i wzajemnego słuchania swoich racji. CEO zależy na wspieraniu nauczycieli i nauczycielek w poruszaniu tego tematu z młodzieżą, a także podejmowaniu rozmów o wartościach i postawach, które są bliskie młodym ludziom.

Nauczycielki i nauczyciele uczestniczący w projekcie „Rozmawiamy o uchodźcach” CEO dostali wsparcie w postaci podstawowej wiedzy o współczesnych procesach migracyjnych, materiałów edukacyjnych, w tym [scenariusza bazowego lekcji pt. „Rozmawiamy o uchodźcach w Polsce”](#).

Scenariusz to zestaw dwóch lekcji, który pomoże w atmosferze wzajemnego szacunku przeprowadzić z młodzieżą rozmowę o sytuacji uchodźców opartą na faktach. Jednym z celów scenariusza jest kształtowanie u młodych ludzi umiejętności słuchania się, wyrażania własnego zdania i argumentowania w oparciu o rzetelne źródła informacji. W proponowanej rozmowie jest przestrzeń na podzielenie się swoimi obawami, pomysłami, a także na refleksję nad tym, czym jest dobra rozmowa i jak ją prowadzić – także w szkole. Materiał stanowi punkt wyjścia dla poruszania trudnych, kontrowersyjnych tematów z młodzieżą.

Współczesny zglobalizowany świat pełen jest współzależności, a odpowiedzi na wyzwania, jakie stawia przed każdym z nas, nie są czarno-białe. Warto zatem wesprzeć młodzież w poszukiwaniu swojej obywatelskiej tożsamości i rozważaniach na temat postaw i wartości, jakimi kieruje się w życiu. Jednak nawet najlepiej przygotowany nauczyciel lub nauczycielka w trakcie takiej lekcji może napotkać różne trudności.

W ramach projektu realizowanego w 2016 roku udało nam się zebrać informacje zwrotne od niemal dwustu nauczycielek i nauczycieli, którzy zainicjowali rozmowę z młodzieżą na podstawie zaproponowanego scenariusza. Wynika z nich jasno, że zachodzą pewne sytuacje i pojawiają się zdania wypowiedziane przez młodych ludzi, opinie, które się powtarzają i mogą stanowić na lekcji wyzwanie dla osoby prowadzącej. Te sytuacje według nas wymagają od określonej reakcji ze strony nauczyciela/nauczycielki. W poniższym tekście chcemy zaproponować kilka sposobów reakcji. Naszym założeniem jest ułatwienie osobom pracującym z młodzieżą zainicjowania rozmowy oraz przygotowania ich na podjęcie konkretnych reakcji w sytuacji, gdy napotykają opór wobec tematu, rozmowa w klasie

ROZMAWIAMY O UCHODZCACH

przebiega w sposób zbyt gwałtowny, bądź naruszane są prawa innych osób (w tym tych, o których mowa).

Warto jednak zaznaczyć, że narzędzia, które prezentujemy w tekście należą do ogólnego zestawu technik, z których na co dzień korzysta facylitator/facylitatorka (takich jak pytania, parafraza, przeformułowanie, podsumowywanie, udzielanie głosu) po to, by prowadzić grupę do określonego celu, ułatwiać wzajemne zrozumienie, angażować i pozwalać na ujawnienie się potencjału grupy. Korzystamy tutaj również z technik reagowania w sytuacjach trudnych – te jednak również nie są niespecyficzne dla tej konkretnej sytuacji (precyzowanie, reakcje nieobronne, odłożenie zastrzeżeń, ochrona przed atakami personalnymi).

Wychodzimy bowiem z założenia, że podejmowanie tematu uchodźstwa na lekcji nie różni się niczym od podejmowania innego trudnego tematu, który polaryzuje lub jest postrzegany jako światopoglądowy (rozwodów, ubóstwa, wyborów ideowych itp.). Nastawianie się na to, że tylko (lub w szczególności) na lekcji o uchodźcach czekają nas wyzwania – pogłębia tylko możliwość zaistnienia trudnej sytuacji.

W tekście opisujemy cztery rodzaje sytuacji. Zostały one poddane przez nas analizie – przygotowaliśmy do nich konkretne wskazówki dotyczące tego, jak w danym momencie można zareagować.

SYTUACJA PIERWSZA

„Znowu o tym? Nie chcemy o tym rozmawiać...” – czyli jak pracować z niską motywacją do rozmawiania na temat sytuacji uchodźców?

Pierwszą trudnością jaka może pojawić się w klasie to niechęć lub wręcz opór do rozmów na ten temat. Uczniowie wyraźnie dają sygnał, że są „przesyceni” tematem i nie chcą, by był on obecny także w klasie. Może być wiele przyczyn takiej sytuacji. Przychodzą nam do głowy tylko niektóre: strach (np. przed tym, że wywoła to trudne emocje lub konflikt wywołany obecnością skrajnych opinii wokół tej kwestii), brak zaangażowania, bezradność (absolutnie zrozumiała – to jeden z wymiarów współczesnej globalnej rzeczywistości, wokół której

ROZMAWIAMY O UCHODźCACH

bezradne są również rządy państw i instytucje międzynarodowe), niechęć, zmęczenie, zniechęcenie i chęć odcięcia się od wszystkiego co kontrowersyjne, trudne i związane z polityką.

PROPOZYCJE REAGOWANIA:

1. Ustal, co jest przyczyną niechęci. Jednym ze sposobów pracy z niską motywacją wyjściową jest próba ustalenia, z czego ona wynika – być może znajdziemy taki sposób poprowadzenia lekcji, który będzie choć nieco zwiększał zaangażowanie młodzieży w jej przebieg (np. jeśli ustalimy, że to strach o skonfliktowanie klasy jest przyczyną niskiej chęci udziału w zajęciach – możemy zaproponować młodzieży „zakontraktowanie się” na tę lekcję i wprowadzenie zasad rozmowy, które gwarantują relacyjne bezpieczeństwo).

Można spróbować zadać młodzieży pytanie wprost: „Co sprawia, że trudno Wam na ten temat rozmawiać?” (unikajmy pytania „dlaczego” – jest głębsze, trudniej na nie odpowiedzieć, czasami odczytywane jest jako konieczność tłumaczenia się). Oczywiście, są klasy, którym trudno będzie odpowiedzieć na takie pytanie na forum – możemy wówczas: wybrać inny sposób badania potrzeb w tym temacie (np. bardziej anonimowy) lub zapytać o nastroje w klasie kilkoro uczniów/uczennic, z którymi mamy większy kontakt. Już samo pytanie o przyczyny niechęci powinno trochę odblokować rozmowę – stworzyć warunki dla przeprowadzenia lekcji. Uczniowie i uczennice dostają sygnał (i powinien on być autentyczny i uczciwy), że ich nastawienie i poziom zaangażowania jest brany pod uwagę.

2. Zapytaj o warunki udziału. Kolejnym pomocnym kierunkiem działania będzie pytanie o to, na jakich warunkach uczniowie i uczennice chcieliby wziąć udział w lekcji o sytuacji uchodźcach. Jeśli poprzednie pytanie (czyli ustalenie przyczyn niskiego zaangażowania) wydaje ci się w konkretnej klasie wyjątkowo trudne albo z innych przyczyn nie chcesz siebie lub uczniów/uczennic z nim konfrontować – zacznij od pytania: „Co mogłoby sprawić, że taka lekcja byłaby dla was ciekawa/pożyteczna/...?” (pytanie o korzyści, jakie młodzież chce odnieść z lekcji) lub „Co pomogłoby Wam o tym rozmawiać?” (pytanie o warunki, np. bezpieczeństwa).

Możesz też wcześniej nazwać potencjalne trudności, mówiąc „widzę, że nie chcecie o tym rozmawiać – domyślam się, że to z powodu...” lub „podejrzewam, że ten temat może być trudny, bo...” – w ten sposób pozbywamy się słonia w pokoju – nazywamy sytuację, o której obie strony wiedzą, że istnieje.

Możesz również ujawnić własne stanowisko i uczucia, np. powiedzieć: „Wiem, że to trudny temat, ale zależy mi na waszym udziale” lub „chcę wiedzieć, co o tym myślicie”. Skracasz w

ROZMAWIAMY O UCHODźCACH

ten sposób dystans do uczniów/uczennic – stajesz się ich partnerem w rozmowie o trudnościach.

Zasadniczo, możemy tu spytać o dwie kwestie (zdecyduj, na czym ci zależy):

- korzyści – czyli to, co byłoby dla nich w kwestii uchodźczej najbardziej interesujące (możemy zebrać oczekiwania na tablicy, na kartkach, na post-itach); dostajemy wówczas informację o tym, jakie treści prezentować na lekcji, żeby odpowiedziały na zgłoszone potrzeby,
- o zasady, które pomogłyby im rozmawiać na ten temat (możemy je zebrać w podobny sposób); dostajemy wówczas informację, o jakie interesy proceduralne zadbać (bezpieczeństwo w relacjach, możliwość wypowiedzenia się – zwykle w konflikcie z tym pierwszym, itp.), żeby uczniowie/uczennice były gotowe rozmawiać.

3. Poszukuj i mów o korzyściach. To łatwiejsze, jeśli znasz odpowiedzi na pytania z poprzednich kroków. Jeśli nie, postaw hipotezy dotyczące tego, czym potencjalnie może być zainteresowana klasa, z którą pracujesz (może prezentacją różnych punktów widzenia?; może argumentami, jakich młodzież może użyć w rozmowach z rówieśnikami lub dorosłymi?) i odwołuj się do nich. Można to zrobić poprzez:

- prezentowanie treści, na które liczą twoi uczniowie i uczennice (faktycznie lub hipotetycznie),
- odwoływanie się (inaczej „kotwicz”) do sytuacji, w których można wykorzystać wiedzę, którą prezentujesz (np. gdy następnym razem natkną się na jakiś rodzaj informacji o uchodźcach w sieci),
- osadzanie informacji w szerszym kontekście, który znają twoi uczniowie i uczennice,
- dostarczanie wiedzy i umiejętności, którą można wykorzystać w innych, codziennych sytuacjach (np. umiejętność poszukiwania informacji przygotowanych w oparciu o rzetelne źródła w sieci – sprawdzania wiarygodności informacji, przydaje się do sprawdzenia, czy ktoś nie nabija nas w butelkę).

4. Zaczynj od angażującej aktywności – w nieoczywisty sposób. Jeśli pytania „nie działają” (katalog wykorzystywanych przez nas pytań pochodzi z edukacji nieformalnej – na lekcji szkolnej, zdajemy sobie sprawę, nauczyciel/ka i uczniowie/uczennice rzadko mają taki komfort pracy, żeby tak głęboko kontraktować, czy negocjować warunki udziału w niej), postaw na metodę, która angażuje przez samą swoją konstrukcję – film, emocjonalny tekst (np. reportaż lub fotoreportaż), zagadnienie dot. kryzysu uchodźczego, które nie jest oczywiste, mało znane ect.). Równie angażujące jest wyjście od indywidualnych doświadczeń

ROZMAWIAMY O UCHODźCACH

uczniów i uczennic. Uczniom trudno będzie wycofać się z rozmowy o tym, w co wyjściowo się zaangażowali. Nie rób z tego kompletnej niespodzianki – będzie postrzegana jako manipulacja (zapowiedź temat). Z podobnych względów nie wybieraj skrajnych propozycji (skrajnie drastycznych lub bardzo emocjonalnych).

Nie rezygnuj raz na zawsze z pytań zawartych w pkt. 1 – 2. Być może potrzeba czasu, żeby uczniowie/uczennice uwierzyli, że naprawdę pytasz ich o zdanie.

SYTUACJA DRUGA

Stereotypowe przekonania uczniów i uczennic, z którymi trudno jest dyskutować

Współpracując z nauczycielami i nauczycielkami biorącymi udział w projekcie „Rozmawiamy o uchodźcach” często spotykamy się z informacją, że młodzież w swoich wypowiedziach posługuje się prawie wyłącznie wiedzą stereotypową na temat uchodźców i migrantów. To, co jest tutaj kluczowe, to że wiedza ta najczęściej pochodzi z mediów oraz portali społecznościowych. W drugiej połowie 2015 roku pojawiało się tam wiele artykułów, postów, memów dotyczących sytuacji migracyjnej w Europie, ale i na świecie. Rzadko były to jednak doniesienia rzetelne, wolne od stereotypów i uprzedzeń. To na podstawie takich właśnie doniesień i memów młodzi ludzie budowali swoje postawy wobec uchodźców, stąd czerpali wiedzę. Do źródeł rzetelnych pewnie trudniej było im dotrzeć, wymagało to więcej wysiłku, przeczytania całego artykułu. Zatem wiedza uczniów i uczennic może być oparta głównie na opowieściach budzących strach, przedstawiających osoby uciekające do Europy jako „terrorystów”, „nierobów”, „samych silnych, młodych mężczyzn”, „osoby, które przecież stać na drogi smartphona”. Takie pełne stereotypów widzenie migrantów i uchodźców bardzo trudno jest teraz, w szkolnej sytuacji, zmienić. Tym bardziej, że jedną z cech stereotypów, opisaną w badaniach, jest ich oporność na zmiany czy modyfikacje. Raz zakorzeniony w naszej głowie schemat bardzo trudno jest zlikwidować. Trudno więc dziwić

ROZMAWIAMY O UCHODźCACH

się młodzieży, że czasem emocjonalnie broni tego, co już przecież o uchodźcach wie, tym bardziej że pojawiło się to w Internecie, bądź gazecie czytanej przez rodziców w domu. Jak zatem poradzić sobie z taką sytuacją?

PROPOZYCJE REAGOWANIA:

- WSKAZÓWKA -

1. **Nie piętnuj za stereotyp**
2. **Sprowadzaj uogólnienia do indywidualnej opinii**
3. **Definiuj generalizacje**
4. **Zachęcaj do odwoływania się własnych lub wspólnych doświadczeń**
5. **Poznaj fakty, którymi możesz się posłużyć**
6. **Pytaj o alternatywy**

1. Nie piętnuj za stereotyp. Stereotyp jest nie tylko błędem postrzegania, ale też mechanizmem poznawczym – uogólniając, to właśnie w taki sposób radzimy sobie z nadmiarem informacji. To, że twoi uczniowie i uczennice posługują się stereotypem nie jest (lub przynajmniej nie musi być) wynikiem złej woli czy celową intencją – może być bezwiedne. Ponadto, stereotyp jest powszechny i osadzony w kulturze – stereotypami posługują się nie tylko dzieci, również dorośli, w tym osoby pracujące w szkole: nie kojarz go zatem z wiekiem, brakiem dojrzałości, niską inteligencją itd.

2. Sprowadzaj uogólnienia do indywidualnej opinii – generalizacje w rodzaju „wszyscy uchodźcy to...”, „przecież wszyscy wiedzą, że muzułmanie...” parafrazuj i przeformułuj tak, by nadać im rangę indywidualnych opinii, czy przekonań, którymi de facto są. Powiedz zatem: „rozumiem, że takie jest twoje przekonanie o...”, „słyszę, że taka jest twoja opinia...”. Zachowaj przy tym neutralny i bezstronny ton – to przeformułowanie, nie reakcja obronna.

3. Definiuj generalizacje – wskaż, że wypowiedź jest generalizacją i pokaż, jakie mogą być jej konsekwencje, np. „słyszę, jaką masz opinię w tej sprawie/jakie jest twoje stanowisko, obawiam się jedynie, że mówienie o tym w tak ogólny sposób utrudni nam rozmowę o...”, „są krzywdzące dla osób, których tu nie ma”, „nie jesteśmy w stanie skonfrontować tej opinii z doświadczeniem drugiej strony” ect.

4. Zachęcaj do odwoływania się własnych lub wspólnych doświadczeń – zapytaj: „co z twojego osobistego doświadczenia/kontaktu wspiera tę opinię?” (pytanie o dowody potwierdzające stereotyp może skłonić do refleksji nad jego prawdziwością) lub „czy masz

ROZMAWIAMY O UCHODźCACH

choć jedno doświadczenie, które przeczy tej opinii”. To może być punkt zaczepienia do rozmowy o doświadczeniach, nie generalizacjach.

5. Poznaj fakty, którymi możesz się posłużyć – przed lekcją sprawdź aktualne dane dotyczące kwestii, które – jak przewidujesz – mogą być przedmiotem uogólnień. Posługuj się nimi w niekonfrontacyjny sposób – prezentuj je klasie, a nie pojedynczej osobie, która stereotypizuje; jako wiedzę dla wszystkich, a nie broń w dyskusji z jednym uczniem czy uczennicą.

6. Pytaj o alternatywy – jeśli sprowadzisz już generalizację do indywidualnej opinii i doświadczenia – proś o alternatywy. Powiedz „usłyszeliśmy takie opinie – jakie są inne”? Lub mocniej: „jak można o tej kwestii myśleć inaczej?”.

SYTUACJA TRZECIA

W wypowiedziach klasy dostrzegasz mowę nienawiści, przejawy rasizmu i/lub islamofobii bądź innych uprzedzeń

Sytuacja, którą zajmujemy się teraz, jest w pewnym sensie kontynuacją sytuacji drugiej. Oprócz wypowiedzi pełnych wiedzy stereotypowej, w czasie lekcji na temat uchodźców, mogą pojawić się określenia kwalifikowane jako mowa nienawiści, rasizm, islamofobia. Według definicji Komitetu Ministrów Rady Europy „mowa nienawiści obejmuje wszelkie formy wypowiedzi, które podlegają, szerzą, promują lub usprawiedliwiają nienawiść rasową, ksenofobię, antysemityzm oraz inne formy nienawiści opartej na nietolerancji, w tym nietolerancję wyrażoną przez agresywny nacjonalizm, etnocentryzm, dyskryminację oraz wrogość wobec mniejszości, imigrantów i osób o pochodzeniu imigranckim (Definicja za: Keen, E., Georgescu, M., [„Zakładki. Przeciwdziałanie mowie nienawiści w sieci poprzez edukację o prawach człowieka”](#), Warszawa, 2015, str. 15). Na potrzeby kampanii (Bez

ROZMAWIAMY O UCHODZCACH

Nienawiści (przyp. aut.) inne formy dyskryminacji i uprzedzeń, takie jak antyromskość, chrystianofobia, islamofobia, mizoginia, seksizm i dyskryminacja na podstawie orientacji seksualnej czy identyfikacji płciowej, również są traktowane jako mowa nienawiści”. Z mową nienawiści, szczególnie w ostatnich latach, coraz częściej stykamy się w przestrzeni publicznej oraz w mediach (szczególnie społecznościowych). Mamy z nią do czynienia także na szkolnych korytarzach. Za wypowiedzi nienawistne należy uznać na przykład te: "czarnuchy przyjdą i zabiorą nam pracę", "będą gwałcić nasze kobiety", "każdy islamista to terrorysta", „ciapate”, „uchodźcy do gazu”. Rolą każdej osoby słyszącej takie określenia czy to w trakcie lekcji, czy na szkolnym korytarzu jest reakcja. Jak w takim razie zareagować?

PROPOZYCJE REAGOWANIA:

- WSKAZÓWKA -

1. Zawsze reaguj na skrajne opinie.
2. Jeśli zdecydujesz się na silniejszą reakcję - reaguj w języku osobistym
3. Udziel informacji zwrotnej
4. Oddzielaj osobę od problemu
5. Udziel wsparcia osobom, których dotyczy mowa nienawiści
6. Reaguj edukacyjnie, a nie konfrontacyjnie

1. Zawsze reaguj na skrajne opinie. Jest bardzo ważne, żeby rozpoznawać mowę nienawiści i krzywdzące opinie i nie pozostawiać ich bez reakcji – znormalizują się jako forma przemocy, obniżą bezpieczeństwo w klasie (nie wiadomo, pod którym adresem padnie kolejna obelga) i zaangażowanie w pracę. Staraj się zareagować w maksymalnie neutralny i bezstronny sposób: „to, co dostrzegam w twojej wypowiedzi powoduje, że...”, „kiedy słyszę takie ostre stanowisko, to...”.

2. Jeśli zdecydujesz się na silniejszą reakcję – reaguj w języku osobistym – zamiast przywoływać abstrakcyjne reguły („nie wolno tak mówić”, „regulamin nie pozwala...”), do których trudno się odnieść, a które łatwo podważyć („kto mówi, że nie wolno – to wolny kraj!”), reaguj w języku osobistym. Mów: „niepokoją mnie takie dowcipy, bo są krzywdzące”, „takie zachowanie martwi mnie i zasmuca”, „nie chcę, żebyśmy rozmawiali w ten sposób”. To skraca dystans i sprawia, że osoba głosząca mowę nienawiści musi skonfrontować się z tym, jaką autentyczną reakcją wywołują jej słowa czy działanie.

3. Udziel informacji zwrotnej – w przypadku bardzo negatywnych lub nienawistnych komentarzy twoja reakcja może być bardziej złożona. Informacja zwrotna dotycząca mowy nienawiści może wyglądać w następujący sposób:

ROZMAWIAMY O UCHODŹCACH

- nazywanie sytuacji („mówisz o tej grupie w bardzo ostry/nienawistny/kategoryczny sposób”)
- pokazanie konsekwencji („to krzywdzi osoby w tej szkole”, „to powoduje, że nie zauważamy...”, „to narusza zasady rozmowy, na które się umówiliśmy”)
- nazwanie swoich uczuć („złości mnie/martwi/zasmuca, że się do tego odwołujesz”)
- jasny sprzeciw („nie chcę, żebyśmy rozmawiali w ten sposób”, „chcę, abyśmy przestrzegali zasad, na które się umówiliśmy”).

4. Oddzielaj osobę od problemu – ważne, aby twoja reakcja była zdecydowana, ale konfrontująca wobec wypowiedzi, bezstronna wobec osoby. Nie obrażaj, nie poniżaj sprawcy („tylko idiota tak mówi”, „co za debilny tekst!”) – również: nie oceniaj na podstawie pojedynczej wypowiedzi („jesteś faszystą”). Być może taka osoba cytuje tylko zasłyszaną odpowiedź, być może testuje naszą reakcję, być może mowa nienawiści jest formą sprzeciwu wobec czegoś zupełnie innego, na co nie ma wpływu. Osoba poniżona przestanie się angażować – jej/jego otwartość na zmianę postawy zmaleje.

5. Udziel wsparcia osobom, których dotyczy mowa nienawiści. Jeśli mowa nienawiści wymierzona jest w tożsamość osób, które uczą się w tej klasie – udziel im wsparcia: indywidualnie lub na forum. Możesz powiedzieć: „zapewniam wszystkich, że nie będziemy w ten sposób mówić o sobie nawzajem” lub (indywidualnie) „jeśli to się będzie powtarzać – zawsze możesz do mnie przyjść. Nikt nie ma prawa mówić do ciebie w ten sposób”.

6. Reaguj edukacyjnie, a nie konfrontacyjnie. Jeśli w klasie, z którą pracujesz, często wygłaszane są nienawistne komentarze – przyjrzyj się temu i poświęć oddzielny czas. Możesz zorganizować lekcję poświęconą mowie nienawiści i jej konsekwencjom, wolności wypowiedzi i jej granicom, ect. Możesz też zająć się gruntowniej klimatem klasowym – i przyrzeć się temu, czy mowa nienawiści nie jest jakąś formą drzemiącego w klasie konfliktu, wyrazem oporu wobec czegoś. Możecie wówczas zająć się nim np. przy pomocy jednej z metod – edukacja filmowa, warsztaty CoResolve, Teatr Forum, kampanie społeczne oraz stół powszechny – proponowanych przez Centrum Edukacji Obywatelskiej w projekcie [„Trudny temat – weź to na warsztat!”](#).

SYTUACJA CZWARTA

Czy ja jako nauczyciel/nauczycielka powinienem/powinnam zachować neutralność?

„Uczniowie pytają mnie co myślę na temat przyjęcia do Polski uchodźców, „przyjęłaby Pani ich do swojego domu?” Te zdania pojawiają się w wypowiedziach nauczycieli/nauczycielek bardzo często. W pewnym sensie nauczyciel stawiany jest pod ścianą i klasa żąda od niego deklaracji. W dyskursie publicznym doszło do mocno widocznej i bardzo silnej polaryzacji poglądów, wręcz poczucia, że „albo jesteś za albo przeciw”. Nauczyciele podejmujący ten temat napotykają więc na natychmiastowe „zaszufladkowanie” ich do grupy „za”, mimo, że wielu z nich samych nie ma jasnych poglądów co do tej sytuacji, przyznają się do wątpliwości, strachu. Jednocześnie mają w sobie potrzebę poszerzania wiedzy i rozmawiania z młodzieżą o sprawie, którą w ich odczuciu trudno ignorować i udawać, że jej nie ma, nas nie dotyczy. Jak zatem reagować na lekcji, kiedy chcę zachować neutralność?

PROPOZYCJE REAGOWANIA:

- WSKAZÓWKA -

1. Wybierz momenty, w których ujawniasz swoje zdanie
2. Rzeczowo i wiedzowo
3. Odróżniaj własne opinie od faktów
4. Poszerzaj opcje

Przede wszystkim, zdecyduj, w jakiej roli występujesz – neutralnego facylitatora/facylitatorki (wówczas nie ujawniasz swoich przekonań), czy lidera/liderki swojego zespołu klasowego. Obydwie role są możliwe – mają jednak inne konsekwencje. Za ujawnianiem swoich przekonań mogą stać dwa argumenty: po pierwsze, większość młodzieży w badaniach (np. Instytutu Badań Edukacyjnych) mówi o swojej potrzebie kontaktu z autentycznym dorosłym, czyli takim, którego intencje, odczucia, opinie będą dla nich jasne i spójne z tym, co naprawdę myśli. Po drugie, pytanie wprost o opinię może być częścią uczniów/uczennic potrzebne (do zyskania pewności, do zorientowania się w twoich intencjach, do nabrania większej gotowości do dzielenia się własnymi). Z drugiej strony, twoje jasne stanowisko może ograniczyć zaangażowanie tych osób, które mają inne poglądy i wpływać na prowadzenie klasy w tych momentach, w których chcesz doprowadzić do

ROZMAWIAMY O UCHODźCACH

wymiany poglądów i wzajemnego zrozumienia. Kluczowa tutaj jest Twoja refleksja nad własną neutralnością (pytania: które moje poglądy, normy, opinie mogą zniekształcić mój obraz sytuacji, np. dyskusji, słyszenia poszczególnych wypowiedzi) i bezstronnością (Do których uczniów mi bliżej, a do których dalej? Co wówczas robię? Jak mogę pracować nad bezstronnością?) jest tutaj kluczowe. Dalej możliwe są następujące rozwiązania:

1. **Wybierz momenty, w których ujawniasz swoje zdanie** – niech to nie będzie dyskusja (wyjście z roli facylitatora/facylitorki w tym momencie może kategorycznie zmienić jej bieg i zaangażowanie uczestników). Jeśli ktoś wówczas prosi o zdanie, powiedz: „Rozumiem, że to dla ciebie ważne – zależy mi jednak na tym, żeby usłyszeć, co wy o tym myślicie” lub „widzę, że chcecie znać moją opinię – podzielę się nią, chcę jednak najpierw zebrać wszystkie głosy/chcę się skupić na wysłuchaniu was – wysłuchaliśmy już opcji a, b – jakie są inne zdania”
2. **Rzeczowo i wiedzowo.** Swoje stanowisko prezentuj natomiast tam, gdzie jest miejsce na dostarczanie wiedzy: zakończenie ćwiczenia, prezentacja nauczycielska. Dbaj o to, by twoja wypowiedź była rzeczowa, skupiona na faktach. Ale:
3. **Odróżniaj własne opinie od faktów** – mów jasno o tym, co jest czym „z ostatniego raportu wiemy, że...”, „dlatego dla mnie ważne jest żeby...”, „ostatnie doniesienia Reutersa są takie, że..., to wpłynęło na to, że ja...”.
4. **Poszerzaj opcje** – pokazuj fałszywy dylemat (za albo przeciw), szczególnie wtedy, gdy grupa widzi tylko dwa rozwiązania (lub jeśli jesteś stawiany pod pod ścianą – „jest Pani za, czy przeciw”). Pokazuj, że w większości przypadków zero-jedynkowość jest nie do utrzymania. Korzystaj z narzędzi poszerzania opcji w dyskusji (np. porządkowania: „usłyszeliśmy, że możliwe jest a. b., jakie są inne rozwiązania/przyczyny/możliwości?) lub po to, by wyrazić własne zdanie (powiedz: „myślę o tym jeszcze inaczej...”, „usłyszeliśmy, że możliwe jest a, b. Chcę poszerzyć te opcje o...”).
5. **Jeśli nie masz zdania – powiedz.** Jeśli masz obawy – ujawnij. Nie ma wiarygodniejszego źródła przekazu niż osoba, która jest spójna i uczciwa.